

ἠγκυροβόλησε τὰ πλοῖα του καὶ ἀπεβίβασε τοὺς ἄνδρας εἰς Κρήτην ¹⁸

Τῆς περιπετείας αὐτῆς ἀπήχησις εἶναι προφανῶς οἱ περὶ Κρήτης χρησιμοὶ καὶ τὴν ἰδίαν αὐτὴν περιπέτειαν ἀφηγεῖται μὲ τὰ χρονογραφικὰ σημειώματα καὶ τὰς μικρογραφίας του ὁ Γεώργιος Κλόντζας εἰς τὸν κώδικά του. Καὶ δὲν ὑπάρχει, νομίζω, ἀμφιβολία, ὅτι ἀπὸ τὴν ἰδίαν πεῖραν ἤντησεν ὁ Βιτζέντζος Κορνάρος διὰ νὰ παρουσιάσῃ τὸν Κρητικόν, τὸν Κυπριώτην καὶ τὸν Καραμανίτην εἰς τὸ ἔργον του.

11

ΑΙ ΤΑΛΑΙΠΩΡΙΑΙ ΤΟΥ ΓΡΑΤΙΑΝΟΥ

Ἐκ τοῦ συμμίκτου περιεχομένου κώδικος τῆς Bodleian Library τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης Baroccianus Graecus 76 (15. αἰ-ῶνος) ἐδημοσιεύθη ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὴν «Ἐπετηρίδα Βυζαντινῶν Σπουδῶν» ἀπολογία τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας γραφεῖσα ὑπὸ τύπον ὁμιλίας ἐν Κρήτῃ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλη ¹. Ὁ κώδιξ αὐτὸς περιέχει καὶ ἄλλα κείμενα ἀναφερόμενα εἰς Κρήτην: εἰς σελ. 17 - 19 παρατίθενται διάφοροι πληροφορίες μυθολογικοῦ χαρακτῆρος, ἀφορῶσαι εἰς τὴν προϊστορίαν τῆς νήσου, εἰλημμένα ἐκ γνωστῶν ἀρχαίων πηγῶν. Εἰς σελ. 82ν ὑπάρχει τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ Legrand ἐπὶ τῆ βάσει ἄλλου κώδικος ἐπίγραμμα τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλη «πρὸς τινὰ Γεώργιον φοιτητὴν αὐτοῦ», εἰς τὰς σελ. 420 - 423 ὁ ἐπίσης γνωστὸς «Μιχαὴλ τοῦ Ἀποστόλη, Συμβουλευτικὸς λόγος πρὸς τὸν αὐτοῦ κηδεστήν, ὅτε εἰς δευτέρους ἀφίκετο γάμους, θυμωθέντα», εἰς σελ. 432ν - 434r ἡ βιογραφία τοῦ Ἐπιμενίδου ὑπὸ Διογένους τοῦ Λαερτίου καὶ εἰς σελ. 436 ὁ γνωστὸς καὶ ἀπὸ ἄλλους κώδικας κατάλογος διαφόρων ἀρχαίων Κρητῶν λογίων, συνταχθεὶς ἐπὶ τῆ βάσει γνωστῶν πηγῶν, ὡς ὁ Σουίδας.

Εἰς τὰς σελίδας 9 - 16ν τοῦ ἰδίου κώδικος ὑπάρχει ἐν ἐπιπλέον κείμενον συνδεόμενον πρὸς τὴν Κρήτην, τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁποίου συνοψίζεται χαρακτηριστικῶς ὑπὸ τοῦ Coxe ὡς ἑξῆς: «*Gratiani cujusdam Graeculi, ut videtur, haud ita pridem ad ecclesiam Romanam converti, epistola ad Fantinum, archiepiscopum Cretensem, archiepiscopi erga se benevolentiam pristinam praedicantis*». Ἡ περι-

¹⁸⁾ Ἐνθ. ἀν. 948.

¹⁾ ΕΕΒΣ, 19 (1949), 235-244. Τὸ ἴδιον κείμενον τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλη σώζεται καὶ εἰς ἄλλον αὐτόγραφον κώδικα, τὸν εἰς Βρυξέλλας 89 (11270-75). Πρβλ. O m o n t H., Catalogue des manuscrits grecs de la bibliothèque royale de Bruxelles, Gand 1885, 28 (σελίδωσις ἀνατύπου).

γραφὴ αὕτη δὲν ταυτίζεται ἀπολύτως πρὸς τὰς προθέσεις τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Γρατιανοῦ, παρετέθη ὅμως ἐνταῦθα διότι ἐξ αὐτῆς ὠρμήθη διὰ νὰ ἴδω τὸ κείμενον. Λόγω τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς φλυαρίας του δὲν ἔκρινα σκόπιμον νὰ τὸ δημοσιεύσω ὀλόκληρον. Τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως τὸ ὁποῖον ἔχει φαίνεται, νομίζω, καὶ ἀπὸ τὴν ἀκολουθοῦσαν περίληψιν, περιλαμβάνουσιν ὅλα τὰ πλέον ἀξιόλογα χωρία.

Ἡ ἐπιστολὴ φέρει τὸν ἀκόλουθον τίτλον : «*Τῷ ἀδελφιμωτάτῳ καὶ ὑπερεντιμωτάτῳ ἐν Χριστῷ πατρὶ καὶ κυρίῳ κυρίῳ ἡμετέρῳ κυρῷ Φαντήνῳ θείᾳ χάριτι ἀρχιεπισκόπῳ Κρήτης, ἐμῷ τε κυρίῳ καὶ δεσπότῃ ἐξοχωτάτῳ*». Συγγραφεὺς τῆς εἶναι ὁ Γρατιανός, ἄλλοτε ὀρθόδοξος ἱερεὺς, κατὰ σύστασιν δὲ τοῦ ἀρχιεπισκόπου μεταστραφεὶς εἰς τὸν καθολικισμόν καὶ ὑπηρετῶν τώρα τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν : «*Ἐπειδὴ ἐγὼ παπᾶς Γρατιανός ὁ ἀπὸ τοῦ Γραικῶν γένους ἐπὶ τὴν ὀρθόδοξον καὶ καθολικὴν ἐκκλησίαν καλῶς μετατεθεὶς καὶ πρὸς τὸν πανιερώτατον καὶ κυρὸν ἀρχιεπίσκοπον ἡμῶν ψυχῇ καὶ σώματι μετὰ θεὸν ὄλος ἀνατεθεὶς καὶ αὐτὸν ἔχων μετὰ θεὸν ἄλλον ἀντιλήπτορα καὶ βοηθὸν καὶ ἀνορθωτὴν ἐν πᾶσι τοῖς ἐπ' ἐμὲ ἀνιανοῖς . . .*». Ὁ Φαντῖνος ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε θερμὸς προστάτης καὶ παραστάτης τοῦ Γρατιανοῦ, εἰς αὐτὸν δὲ εἶναι πὺ στρέφεται καὶ πάλιν εἰς τὰς κρισίμους στιγμὰς τὰς ὁποίας διέρχεται τώρα. Τρόπος νὰ τοῦ εἰπῆ προφορικῶς τὰς ταλαιπωρίας του δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχη κανεὶς : Ὁ Φαντῖνος εἶναι διαρκῶς ἀπασχολημένος μὲ τὸ ποιμνίον του καὶ δὲν δίδει καὶ πολλὴν προσοχὴν εἰς τὰς μεμψιμοιρίας τοῦ ἀτυχοῦς θαυμαστοῦ του : «*Ταῦτα γὰρ κατ' ἀλήθειαν τῆς σῆς πανιερότητος διὰ γραφῆς ᾤήθη ἐπισημάναι, ἵνα σου ἢ ὑπέροσφος σοφία καὶ ὑπέργνωστος γνῶσις τὰ ἐν ἐμοὶ μάθη λίαν δεινὰ· οὐδεὶς γὰρ φησι γινώσκει τὰ τοῦ ἐτέρου, εἰ μὴ τὸ ἐνοικοῦν αὐτῷ αὐτῷ πνεῦμα. Πολλάκις δὲ τὰ κατ' ἐμὲ τῇ σῇ ἀδελφιμότητι γνωρίσαι ἠβουλήθη, λέγω δὴ διὰ λόγου, ὅσα τοίνυν διὰ ταύτης τῆς γραφῆς γνώριμα καθιστῶ καὶ οὐκ ἠδυνάμην πρὸς τὴν ἐμὴν μὴ ἠρεμοῦντος χρεῖαν καὶ νῦν μὲν σοῦ ὅτε τῶν ἐν ἡμῖν ἀναγκαιοτέρων χρεῖα τὰ ἐμοῦ δικαίως ὑπεριδόντος, νῦν δὲ τοῦ καλοῦ ποιμνίου ὡς ἀληθοῦς ποιμένος ἐπιμελλομένου*». Κατόπιν τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς, ὁ Γρατιανὸς ἀρχίζει νὰ διεκτραγωδῇ τὰς ταλαιπωρίας του : Μόλις ἀπεστάτησεν ἐκ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ προσεχώρησεν εἰς τὸν καθολικισμόν ἢ λατινικὴν ἀριστοκρατίαν τῆς νήσου, ἰδιαιτέρως δὲ οἱ ἀρχόντισσες, ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ τὸν ὑποστηρίξουν οἰκονομικῶς καὶ νὰ τοῦ παρέχουν ὅσα ἐχρειάζετο : «*Ἀρκτέον λοιπὸν ἐνθεν : ἔστω τοίνυν γνωστὸν τῇ σῇ ἀδελφιμότητι ὡς ἐν ἀρχαῖς τῆς ἐμῆς θεο(π)νεύστου μεταθέσεως πρὸς οἶκτον ἄπειρον καὶ εὐσπλαγχνίαν οἷ τε ψυχωφελεῖς ἀρχοντες καὶ αἱ εὐλογημένοι καὶ εὐγενέσταται ἀρχουσαι ἐν ἐμοὶ κινηθέντες καὶ μετ' ἔργου τὴν εὐνοίαν ἐπιδεικνύντες,*

οὐ τὴν ὑπέρμετρον ἀλλὰ τὴν ἱκανὴν μοι ζωὴν προεμήθευον, σίτου τε, οἴνου καὶ πολλῶν ἐμπορίας καὶ συμφερόντων πάντων καὶ εὐποιίας συνεργήσασαι καὶ σοῦ τοῦ μετὰ θεὸν προστάτου ἀντιλήψει οὐκ ἄμοιρος ὢν, δεήσεις εὐχαριστηρίους τῷ θεῷ μεγάλας ὠμολόγουν». Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Γρατιανὸς διακόπτει τὴν ἀφήγησίν του διὰ νὰ παραθέσῃ μακροτάτην προσευχήν, καταλαμβάνουσιν μίαν καὶ ἡμίσειαν σελίδα τοῦ κώδικος, ὑπὲρ τῶν εὐεργετῶν του καὶ κατόπιν ἀναλαμβάνει καὶ πάλιν τὸ νῆμα τῆς ἀφηγήσεως : Ἡ εἰδυλλιακὴ αὐτὴ ζωὴ τοῦ ἀποστάτου, ὑποστηριζομένου οἰκονομικῶς ὑπὸ τῆς λατινικῆς ἀριστοκρατίας, ἐκράτησε ἕνα ἑξάμηνον μόνον. Ἐπειτα τὸν ἐλησμόνησαν ὅλοι. Ὁ ἀτυχὴς Γρατιανὸς ἠναγκάσθη τότε νὰ ἀρχίσῃ ὁ ἴδιος νὰ ζητῇ, ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ἔφερε κανὲν ἀποτέλεσμα : Ἄλλοι τὸν ἔστελναν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπόν του, ἄλλοι τὸν «ἐξεμπρόστιαζαν» καὶ ἄλλοι μόλις τὸν ἔβλεπαν νὰ πλησιάζῃ εἰς τὸ σπίτι των ἔσπευδαν νὰ κρυβοῦν : «Καὶ τοῦτο μὲν ἐπεκράτει μέχρις ἑξαμηνιαίου χρόνου οὐκ ἐπέκεινα. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θέρους ἠνίκα σφὸς αὐτὸς τοῖς ἀρχουσι ἀναζητεῖν εὐποιίας χάριν ὑμετέρᾳ βουλῇ καὶ παραδόσει ἐπεχείρουν, πάνυ ἠδέως ἐδεχόμεν παρὰ πλείστων, εἰ καὶ τισιν ἐδόκει βαρύνεσθαι καὶ λόγους βάρους σημεῖον ἔχοντας πρὸς μὲ τοιοῦτους ἀφιέντας : οὐδὲν σοι τῶν πρὸς χρεῖαν ὁ κύριος ἡμῶν ἀρχιεπίσκοπος προεμηθέυσαι; οὐτ' ἐκ σίτου ἢ τῶν ἐτέρων ἀναγκαίων χρεῶν ἀρ' οὐκ ἔχει δοῦναι σοι; Μὴ γάρ τις ἐξ ὑμῶν εὐπορώτερος ἐκείνου; ἐμοῦ πρὸς πάντα ἐτοιμῶς ἀπολογουμένου, ναί, λέγοντος, πολλῶν οὐκ ἤμην ἄξιος. Ἐχω γὰρ ἐξ αὐτοῦ τὰ τῆς ἐμῆς ζωῆς ἀνσγκαῖα. Ἀλλ' ὅτι καὶ ὑμᾶς βούλεται τοῦ ἐμοῦ μισθοῦ μετασχεῖν καὶ ὡς οἶόν τε πάντ' ἐβιαζόμεν πρὸς ἅπαντας ἐπιτηδείως μετ' αἰσχύνῃς ἀμετροῦ ἀπολογεῖσθαι. Ἡσχυνόμην γὰρ κύριος οἶδε τὴν τῶν ἐκείνων λόγων ἐννοῶν πανουργίαν. Διὸ οὐδὲ τούτου ἄψασθαι τοῦ ἔργου τοῦ λοιποῦ προεθέμην. Καὶ τούτων γὰρ οὐκ οἱ πάντες τῶν αὐτῶν ἐχρήσαντο λόγοις — ἄλλως τισι τῶν ἀναιριθριάστως τὴν γνώμην διακειμένων ἐδόκει, ἀλλὰ καὶ

ἐνδοτέροις ταμείοις ἐκρύπτοντο μὴ εἶναι κακεῖσαι προφασιζόμενοι. Περὶ ὧν οὐ τὰ νῦν λόγος, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀγαθῇ συνειδήσει τὴν γνώμην διατεινόντων, περὶ ὧν τὸν λόγον ποιῶμαι μάλιστα. Φημὶ δ' ὅτι καλῶς ἅπαντες πρὸς με διέκειντο, μέχρι τοῦ εἰρημένου καιροῦ. Μετὰ ταῦτα δὲ οὐκ οἶδα τρόπον τινι κινηθέντες ἐγκατέλιπόν μ' ἅπαντες. Βαβαί, βαβαί, τί εἶπω καὶ τί λαλήσω». Εἰς τρεῖς αἰτίας εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναχθῶσιν αἱ σημεριναὶ τάλαιπωρία του : ἢ εἰς τὸ ὅτι ἐπληθύνθησαν αἱ ἁμαρτίαι του καὶ ὁ θεὸς τὸν τιμωρεῖ ἢ ὅτι αὐτοὶ ποὺ τὸν ἀδικοῦν εἶναι ἄνθρωποι κακοὶ ἢ ὅτι ἔχει συκοφαντηθῆ ἀπὸ ἀνθρώπους τοῦς ὁποίους ὁ ἴδιος πάντως οὔτε ἔβλαψεν οὔτε καὶ εἶχε πρόθεσιν νὰ βλάψῃ. Τὴν πρώτην ἀπὸ τὰς αἰτίας αὐτὰς ὁ Γρατιανὸς δὲν ἔχει δυσκολίαν νὰ

τὴν παραδεχθῆναι τὴν δευτέραν τὸ ἀποφεύγει νὰ τὴν συζητήσῃ (διότι εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἡ λατινικὴ ἀριστοκρατία εἶναι ἄνθρωποι κακοί), ἐπιμένει δὲ ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῆς τρίτης, εἰς τὴν ὁποῖαν κυρίως ἀποδίδει τὰς ταλαιπωρίας του: «*Διὰ ταύτης πενία δεινῆ μέχρι τῆς δεῦρο κακῶς ὑποβάλλομαι. Εἰ μὴ ἦν αὕτη, οὐκ ἂν τὸν ἀμπελῶνα, ὄνπερ ἡ μακαρίτης ἐκείνη κατὰ θανὴν ἀφῆκεν, κακῶς ἀπώλεσα. Ὅν ὡς ζωὴν μοι παρεῖχεν ἅμα τέκνοις καὶ μητρὶ καὶ προμήτορι καὶ συζύγῳ καὶ ἀδελφοῖς ἀγαθὴν μέχρι τέλους ἡ πρόνοια. Φεῦ, τί γενήσομαι; Ποίοις δηλητηρίοις ἢ φαρμάκοις τοὺς ἀμέτρους καθ' ὥραν στεναγμοὺς καὶ ὀδύνας τῶν ὑπ' ἐμὲ θεραπεύσαιμι. Εἰ μὴ ἦν διακοπὴ ἐχθρῶν καὶ συκοφαντῶν, οὐκ ἂν καὶ τὰς τῆς μακαρίτης τοῦ εὐγενεστάτου ἀρχοντος Φαλέτρου πενθερᾶς λειτουργίας ἀπώλεσα*». Καὶ ὡς νὰ μὴ ἦσαν ἀρκετὰ τὰ βάσανα αὐτά, εἶναι ἐπὶ πλέον καὶ αἱ μεμψιμοιρίαι τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του, αἱ ἀνάγκαι των καὶ αἱ κατηγορίαι, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς προσχωρήσεώς του εἰς τὸν καθολικισμόν εἶναι ἡ πλήρης οἰκονομικὴ του καταστροφή: «*Ποία παραμυθία χρήσομαι; οὐ μόνον διὰ τὸ κατ' ἐμέ, κύριος ὡς ἐπίσταται, ἀλλ' ὅτι ὅσον τὸ ἀφόρητον τῶν λοιπῶν τῶν ἐν τῷ οἴκῳ ὠδίνων. Νύκτωρ γὰρ καὶ μεθ' ἡμέραν οὐκ ἀναπαύομαι τὰς προσθήκας τῶν οἰμωγῶν ἀκούων καὶ τὰ ἀφόρητα ὄνειδη τῆς συζύγου καὶ τῶν ἐξῆς. ὦ, λεγόντων, τί ἔδρασας; ποῦ τῆς τοσαύτης ἐνωρίας τὸ μέγεθος; Ποῦ τὰ ἐκ τῆς ἐκκλησίας κέρδη; ποῦ τὰ ἐκ τῆς ψαλτικῆς; πῶς τὰ τῶν τέκνων ἀναγκαῖα ποιήσεις; πῶς τοῦ λοιποῦ ζήσεις, τοσοῦτων ψυχῶν φροντίζων; πῶς ἀπώλεσας ἐν τῇ τοῦ λοιμοῦ φθορᾷ πλέον τῶν ἄλλων ἔχων κερδησαί; νῦν δὲ οὐδ' ὀβολοῦ κἂν ἐνός ἐπορίσω. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λεγόντων ἀκούων οὐ μικρά μοι τὴν καρδίαν λύπη τιτρώσκει*». Καὶ ἡ λύπη αὕτη εἶναι δικαιολογημένη, διότι, ὅπως συνεχίζων λέγει ὁ Γρατιανός, ἂν ἔζη μόνος δὲν θὰ εἶχε νὰ φροντίσῃ οὔτε περὶ τροφῆς, οὔτε περὶ ἐνδυμάτων οὔτε περὶ κατοικίας «*μία τῶν κέλλων μ' ἐν μοναστηρίῳ περιεῖχεν*»· τώρα ὅμως ποῦ ἠκολούθησεν τὴν «*θεῖαν κέλευσιν*» «*αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε*» ἐδημιούργησεν οἰκογένειαν «*οὐκ ἄνευ πάντως τῷ θεῷ προστάγματι*» καὶ «*ἐδέθη καὶ οὐ συμφέρει λυθῆναι*» πρέπει νὰ φανῆ συνεπῆς εἰς τὰς ὑποχρεώσεις του καὶ νὰ παράσχῃ τὰ ζητούμενα ὑπὸ τῶν οἰκείων του, τῆς συζύγου, τῶν τέκνων καὶ τῆς μητρὸς του. Ὁ Γρατιανός παρασύρεται ἐπ' ὀλίγον εἰς θεολογικὰς σκέψεις ἐπὶ τῆς ἱερότητος τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν, ἀλλὰ προσγειώνεται ταχέως καὶ πάλιν: «*Τούτου δ' οὕτως ἔχοντος καὶ μέχρι τελευτῆς ὅση δύναμις τούτους περιποιεῖν ἔξεστιν, ἀνάγκη τροφῆς ἐφημέρου, ἀνάγκη βρωμάτων ἀναγκαίων, χρεῖα πάντως ἐνδυμάτων. Τίς πρὸς ταῦτα αἰρεῖ τις; ἢ οὐκ ἀγοραστέα ταῦτα; πόσων τῶν καθ' ἡμέραν ἀναλωμάτων χρεῖα; πόσων ἐξόδων; καὶ ἄρα*

δύο φροντίς ἢ τριῶν; Τοῦτο γὰρ εὐδηλον, ὡς δκτώ εἰσιν ὅσοι τῷ οἰκίσκῳ ὑπ' ἐμὲ καὶ δι' ἐμοῦ τρέφεσθαι συνόντες. Ποῦ ἄρα μοι τῶν τοσούτων χρεῖων ἔξοδος εὔρηται;» Οὐδεμία λύσις ἀπὸ πουθενά: οὔτε κτήματα ἔχει, οὔτε μισθὸν λαμβάνει, οὔτε καὶ οἱ ἄλλοτε θερμοὶ προστάται του συγκινοῦνται· τὸ ποιμνιὸν του δὲν λειτουργεῖται παρὰ μόνον ἐκτάκτως, ἔφθασε δὲ νὰ πωλήσῃ ὅσα εἶχε εἰς τὸ σπίτι του: «ἢ μήπου τὰ ἐκ τῆς προσφορᾶς συναχθέντα χρήματα καὶ τὰ ἐξ ὀλίγου σίτου πωληθέντος μοι πέριον; Ἐκ τούτων γὰρ μέχρις ἐνναμηνιαίου ἠρκέσθην τῇ ζωῇ χρόνου ἐκ μεταθέσεως. Ἐκ δὲ λειτουργιῶν μόνῃ τῇ μεγάλῃ τεσσαρακοσιῇ ἤρχειτό μοι. Τότε γὰρ τάχα ἐν εὐλαβείᾳ καὶ ἐκκλησίαις συνδρομῇ ἢ τὸν ἐξῆς χρόνον ἅπαντες γίνονται. Μετὰ ταῦτα δὲ εἴ τι μοι ἐν τῷ οἴκῳ ἀναγκαῖον σκεῦος μικρὸν εὔρηται, τὰ μὲν πωλήσας κατηνάλωσα, τὰ δὲ καὶ τῇ Ἰουδαίᾳ τοκίζονται. Πόσων γὰρ χρεῖα ἀναλωμάτων καθὼς ἀνωτέρω εἴρηται τῶν ἐν τῷ οἴκῳ ἔξεστι, μάλιστα δ' ὅτι καὶ κατὰ τὸν ἐνεσιῶτα καιρὸν οὐδὲ κἂν ἐνὸς μέγρι κόκκου σίτου τῷ οἴκῳ εὔρηται. Εἰ δ' εἶδομεν καὶ τὰ κατὰ χρόνον ὀνίκιν τῷ οἴκῳ διδόμενον, οὐδὲ τοῦτο παραδραμεῖν ἄξιον ἢ ὅσα τοῖς ἐν κόσμῳ καὶ τέκνοις καὶ συνοδίᾳ διάγωσιν». Μὴ ὑπαρχούσης δὲ ἄλλης λύσεως, ὁ Γρατιανὸς στρέφεται πρὸς τὸν Φαντῖνον καὶ ζητεῖ ἀπὸ ἐκεῖ τὴν οἰκονομικὴν του ἐνίσχυσιν. Διὰ νὰ εἶναι δὲ βέβαιος ὅτι θὰ τὴν ἐξασφαλίσῃ, «παρεκτρέπεται» ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς σελίδος 12 verso μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἐπιστολῆς, 15 verso, εἰς ἔξαιρετικῆς κολακείας καὶ «σιρογουλιᾶς» ἐγκώμιον, ἱκανὸν νὰ κάμψῃ καὶ τὸν πλέον φειδωλὸν ἀρχιεπίσκοπον. Ὁ Φαντῖνος εἶναι «τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως Χριστοῦ τοῦ θεοῦ εἰκὼν ἀληθῆς καὶ ὁμοίωμα», «δόξα καὶ καύχημα» χριστιανῶν, «στύλος καὶ ἐδραίωμα» τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, «μετὰ Τίτου ὄλλον ἐκείνου ταῖς ἀρεταῖς ὅμοιος», «τοῖς οὐρανοῖς περιπολεύων τοῖς ἄσωμάτοις συνομιλεῖ», «ἢ ὑπεράγγελος καὶ θεία ψυχὴ» του εἶναι ὡς «καθαρὰ καὶ ἄσπιλος περιστερά», «τῶν ἀγγέλων ὑπέρτερος», «γενόμενος τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερος»· ὁ πειναλέος ἀποστάτης εἶναι ἀχαλίνωτος: «μακάριοι οἱ φιλοῦντες σε καὶ τρισμακάριοι· μακάριοι οἱ ὑπὸ τῆς ἀγίας σου χειρὸς ποιμαινόμενοι· οἱ τῷ σῶ θεαρέστῳ προσώπῳ ἐντυγχάνοντες· οἱ ὑπὸ τῆς ἀγίας σου δεξιᾶς εὐλογούμενοι· μακαρία ἡ κοιλία ἢ βαστάσασά σε καὶ μασθοὶ οὖς ἐθήλασας· μακάριοι οἱ γωνεῖς σου, ὅτι ἐκ τῆς αὐτῶν ρίζης τοιοῦτον ἐβλάστησαν καρπὸν, πολλῶν ψυχῶν εὐφροσύνην ὄντα». Ἀκολουθεῖ ἐν συνεχείᾳ δριμεία ἐπίθεσις ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων τοῦ Φαντῖνου, ἐκκλησίαις πρὸς τοὺς «τυφλώττιοντας» νὰ γνωρῖσουν τὸν «ποιμαίνα» καὶ νὰ ἐπιστρέψουν «τῇ μάνδρᾳ τῇ ἀληθινῇ», ἔπειτα δὲ ἀπὸ νέαν βακχείαν ἐγκωμίων, ὅπου ὁ ἀρχιεπίσκοπος προσαγορεύεται (ἀνορθογράφως) «κιθάρα τοῦ πνεύματος καὶ χρυσήλατος σάλπιγξ», «ἐπίγειος ἄγγελος καὶ οὐράνιος ἄνθρω-

πος», «τῶν ἀγίων ἀγγέλων ἰσόπαλος καὶ τῶν ἀποστόλων ὁμότροπος», ὑποβάλλεται τεχνηέντως τὸ κύριον θέμα: «Ἄλλ' ἢ σὴ εὐσπλαχνία παριδοῦσα πᾶν ὅτι ἔσφαλται, δοίη μοι μὲν ἐπὶ τούτοις συγγνώμην, προμύθιον δὲ καὶ διόρθωσιν τῶν πολλῶν περιστάσεων· αἰτεῖτε γὰρ φησι καὶ δοθήσεται, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται· πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται· ὡς ἀρκετὸν μέντοι ὅτε εἶχον, οὐκ ἐζήτουν· νῦν δ' ὑστεροῦμαι, χρεῖα αἰτήσεως. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τὸ μέτρον ἢ πρὸς πλεονεξίαν ἔχειν, ἀλλ' ἐπαρκοῦσαν ἡμᾶς ζωὴν ἐπιθυμῶ. Εἰ γὰρ μὴ δικαίως, οὐδὲ γὰρ τι με τῶν ἀγαθῶν δικαίως ἔχειν οἶδα. Πολλὸν γὰρ μοι καὶ τὸ ζῆν τοιούτω καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ἀναξίω ὄντι. Ἄλλ' οὐχ' ὡς εφ' ὃ δίκαιόν ἐστιν, οὐδὲν γὰρ, ἀλλ' ὅσον τῷ πλούτει τῆς ἀγαθότητος χαρίζειν οἶδας τὰ ὑμέτερα· ἀνεπίφθονος γὰρ οὕσα ἢ ἐν αὐτῷ χάρις, πᾶσι τοῖς αἰτοῦσιν εὐεργετεῖ. οὐ γογγύζων ὄλωσ, οὐδ' ἐξουθενῶν». Κατόπιν δὲ ἀναπτύξεως τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης του πρὸς τοὺς κακοπαθοῦντας, ὁ Γρατιανὸς συνεχίζει τὸν ἔπαινον τοῦ Φαντίνου καθὼς καὶ τὴν ἐκθεσιν τῶν αἰτημάτων του: «Ὡς πηγὴ τὰ νάματα πᾶσι τοῖς χρείζουσιν ἀναβρῦεις τὸν ἔλεον· παρέχεις γὰρ ἐν τε φυλακαῖς καὶ ξένοις καὶ αἰχμαλώτοις καὶ χήραις καὶ ὀρφανοῖς καὶ πᾶσιν ἀνοίγεις καὶ ἐκτείνης τὴν ἀγαθόβρυτον δεξιάν· καὶ ἔργα μὲν ἅπαντα ταῦτα καλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγγέλοις ὑπερθαύμαστα. Εἰ δὲ καὶ ἐν ἐμοὶ τὸν ἔλεον δείξεις οὐδὲν ἦτιον ἔσται τῶν ἐν φυλακαῖς κρατουμένων ἢ ξένων ἢ ὀρφανῶν· ποῦ γὰρ ἐμοῦ χείρων τῶν πεφρουρημένων οὐ στενοχωρία καὶ οὐχ' ἄπλωσις οὐκ ὀλίγη ἔνεστι. Τίς ξένων ἐμοῦ χείρων, οὐ πάντες οἱ συγγενεῖς καὶ γνωστοὶ κατὰ σάρκα πόρρω ἐμοῦ καὶ λίαν μακρὰν ἐγένοντο καὶ οὐκ εἰμι μόνος, ὅτι ὁ θεὸς μετ' ἐμοῦ ἐστι. ἕως ἐν συντόμῳ εἰπεῖν, πάντων τῶν πενομένων οὐχ' ἦτιον μου ἢ πτωχεῖα ἐστί· διὰ τοῦτο καὶ ἀλγεῖν οἶδα καὶ στενεῖν ἀφορήτως ἐπίσιαμαι. Ἐν οὐδενὶ γὰρ τινὶ θλίψει τις καὶ στενοχωρία ἀδημονίσει, καὶ ἀγανακτῆσαι δυνήσεται, ὡς μάλιστα τοῖς τοῦ οἴκου καὶ τῶν τέκνων ἀρκετοῖς ὑστερούμενος». Ἀκολουθεῖ ἀνάπτυξις τοῦ κατὰ Χριστὸν νοήματος τῆς φιλανθρωπίας, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ: «ὁ ἔλεων πτωχὸν δανείζει θεόν», νέον ἐγκώμιον τοῦ Φαντίνου, ἐκ νέου διατύπωσις τῶν αἰτημάτων τοῦ Γρατιανοῦ καὶ ἡ ἐπιστολὴ τελειώνει μὲ τὴν εὐχήν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κρήτης νὰ ἀξιωθῇ νὰ γίνῃ πάπας τῆς Ρώμης: «Καθὼς δὲ ἰσαγγέλως καὶ θεαρέστως τῷ Τίτου ἐνδιαπρέπεις ἀγίω θρόνῳ, οὕτω καὶ τοῦ πρωτοθρόνου τῶν ἀποστόλων Πέτρου ἐγκάθεδρος γενήσεσθαι ἀξιωθείης. Καὶ ἀπάσης τῆς καθολικῆς καὶ ἀληθοῦς πίστεώς τε καὶ ποιμνῆς οἷα Κλήμης καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ὁσίως βιώσαντες, τοὺς οἴκους κρατήσας εἰς βεβαίωσιν μὲν καὶ κατάστασιν τῶν ἀληθῶν τοῦ Χριστοῦ προβάτων, σωτηρίαν οἰκουμένης καὶ ἀσφάλειαν,

τῆς τε πίστεως ἐν τῷ τῶν τε ἀπειθούντων καὶ ἀντιτεινόντων τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ λύκων ἀγρίων παντελῆ καὶ τελείαν ἀφάνησιν. Εἰς δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ πρώτου πρωτοποιμένου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶθε γένοιτο γένοιτο, γένοιτο, γένοιτο. Τοιούτῳ γὰρ πρέπει καὶ τῶν ἀξιωματῶν τὰ πρότιστα, καγὼ δὲ θεοῦ κελεύσει, ζῶν εἶδοιμι καὶ ἀκούσαιμι. Σὸς γὰρ δοῦλος ὢν καὶ τῶν σῶν ἀχράντων ποδῶν πόθῳ τῶν ἰχνῶν ἐφαπτόμενος, μετὰ φόβου καὶ θάρρους ἀνέφερον».

Καθολικοὶ ἀρχιεπίσκοποι Κρήτης ὑπὸ τὸ ὄνομα Φαντίνος ἀναφέρονται δύο: Πρῶτος ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ Fantinus Valaressius, ἀπὸ τοῦ 1425 μέχρι τοῦ 1444, καὶ ὁ Fantinus Dandulus, ἀπὸ τοῦ 1444 μέχρι τοῦ 1447. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Γρατιανοῦ ἀπευθύνεται βεβαίως εἰς τὸν πρῶτον ἐξ αὐτῶν, διότι ὁ δεύτερος παρέμεινε μικρὸν μόνον χρονικὸν διάστημα εἰς Κρήτην, ἔνθα μετέβη τὸν Νοέμβριον τοῦ 1445 καὶ ἀνεχώρησε τὸ 1447. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Γρατιανοῦ προκύπτει ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος διετέλεσεν ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα προστάτης τοῦ Γρατιανοῦ, εἰς αὐτὸν δὲ ὀφείλεται ἡ πρὸς τὸν καθολικισμὸν μεταστροφὴ τοῦ ἄλλοτε ὀρθοδόξου ἱερέως. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἄλλωστε αὐτὸς ἀνέπτυξε ἰδιαιτέραν δρασίαν ἐν Κρήτῃ ὑπὲρ τῆς ὑπὸ τὴν Ρώμην ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐστάλη μάλιστα εἰς τὴν νῆσον εἰδικῶς «pro executione fienda in sancto opere unionis ecclesiae Christi»².

Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Γρατιανὸς, μολονότι ἱερεὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ καθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου, συνέζει μετὰ τῆς οἰκογενείας του, τὴν ὁποίαν εἶχε πρὸ τῆς μεταστροφῆς του, εἶναι προφανὲς ὅτι ἀπὸ ὀρθοδόξου ἐγένετο «ἐνωτικὸς» καὶ ὄχι «λατίνος», ἀνεγνώρισε δηλαδὴ τοὺς ὄρους τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου, παραμένων κατὰ τὰ ἄλλα μέλος τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἐνδεχομένως μάλιστα ἡ μεταστροφή του ἐγένετο μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας, ἡ ὑπογραφή τῆς ὁποίας ἐδημιούργησε δυνατότητας διὰ προσχωρήσεις, οἷα ἡ τοῦ Γρατιανοῦ. Ἐκ τῆς διαπιστώσεως δὲ αὐτῆς, ὅτι δηλαδὴ ὁ Γρατιανὸς ἐγένετο ἐνωτικὸς καὶ ὄχι λατίνος, ἐξηγεῖται καὶ ἡ σημασία τὴν ὁποίαν ἀποδίδει ὁ Γρατιανὸς εἰς τοὺς ἐχθρούς, τόσον τοὺς ἰδικούς του ὅσον καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Οἱ ἐχθροὶ αὐτοὶ εἶναι βεβαίως οἱ ὀρθόδοξοι τῆς νήσου, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς μεταστροφῆς τοῦ Γρατιανοῦ καὶ πέραν ἤρχισαν νὰ διεξάγουν «πόλεμον νεύρων» ἐναντίον του. Ὁ ἀτυχὴς Γρατιανὸς ἐκτὸς τοῦ ταχύτατα ἐξατμισθέντος ἐνθουσιασμοῦ τῶν ὁμοφρόνων του εἶχεν ἐπὶ πλέον νὰ ἀντιμετωπίσῃ καὶ τὴν ἀντίδρασιν τῶν ὁμοφύλων του.

²) Cornelius, Creta Sacra, 1755, II, 71 κ. ἐξ.

Σχετικὸν πρὸς τὸ ἴδιον ζήτημα, τῆς ἀντιδράσεως τοῦ ὀρθοδόξου πληθυσμοῦ τῆς νήσου πρὸς τὰς ἀποφάσεις ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου εἶναι καὶ τὸ ἀμέσως κατωτέρω δημοσιευόμενον κείμενον Ἰωάννου τοῦ Πλουσιαδινοῦ (μεταγενέστερον κατὰ τι τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Γρατιανοῦ, τῆς ὁποίας ἡ πλέον πιθανὴ χρονολόγησις εἶναι μεταξὺ τοῦ 1440 καὶ 1444), διαφωτίζον τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς μεγάλης ἀντιδικίας ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν ἐν τῇ νήσῳ κατὰ τὸν 15. αἰῶνα.

12

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΠΛΟΥΣΙΑΔΙΝΟΥ, ΥΠΟΘΗΚΑΙ
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΙΕΡΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐκδίδω κατωτέρω ἐκ τοῦ κώδικος 2378 τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βολονίας (Bologna, Biblioteca Universitaria) ἀνέκδοτον ἐπιστολὴν τοῦ κατὰ τὸ μέσον τοῦ 15. αἰῶνος δράσαντος ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας Ἰωάννου τοῦ Πλουσιαδινοῦ, πρωθιερέως κατ' ἀρχὰς καὶ ἀργότερον, ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Ἰωσήφ, ἐπισκόπου Μεθώνης. Ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ἱερεῖς ἐν Κρήτῃ, σώζεται δὲ εἰς μόνον τὸν ὡς ἄνω κώδικα προφανῶς ἐν αὐτογράφῳ. Ὁ κώδιξ ἔχει ὑποστῆ πολλὰς φθοράς, νομίζω ὅμως ὅτι ἡ ἀκολουθοῦσα ἔκδοσις, γενομένη ἐπὶ τῇ βάσει φωτοτυπιῶν, εἶναι ἐν τῷ συνόλω αὐτῆς ἀκριβής. Σιωπηλῶς ἐδιόρθωσα μερικά, ἀσήμαντα ἄλλως, ὀρθογραφικὰ λάθη, ἐσημείωσα δὲ διὰ στιγμῶν τὰς λέξεις ἢ τὰ χωρία ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα λόγῳ τῆς φθορᾶς τοῦ κώδικος δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναγνωσθῶσι.

Μνεῖα τοῦ κειμένου αὐτοῦ γίνεται εἰς K r u m b a c h e r, Geschichte der byzantinischen Litteratur², München 1897, 119, περιγραφὴ δὲ τοῦ κώδικος εἰς Olivieri A. καὶ Festa N., Indice dei codici greci Bolognesi, εἰς «Studi Italiani di filologia classica» III, 1895, 371.

Codex Bolonensis graecus, 2378, ff. 26 recto - 27 recto.

Ἰωάννου πρωτοϊερέως τοῦ Πλουσιαδινοῦ, πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ ἄνδρας, δοκοῦντας μὲν καὶ φαινομένους ἱερεῖς εἶναι, μὴ ὄντας δὲ τῇ ἀληθείᾳ, διὰ τὸ κωλύειν αὐτοὺς τὰς ἱεράς τῆς ἐκκλησίας συνάξεις.

Φεῦ τῶν κακῶν! Τίς δώσει τῇ κεφα[λῇ μου τέφραν] καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρῶν, ἵνα κλαύσω καὶ [θρηνήσ]ωμαι τὴν ἀ-